

POLICY BRIEF 2023:39

Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja poliittisen päätöksenteon tueksi.

Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston vuoden 2022 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa. Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.

Lapsirikosasioiden moniammatillinen esikäsitteily huomioitava lainsäädännössä

Mari Fadjukoff, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto
Noora Ellonen, tutkimusjohtaja, Tampereen yliopisto

Lapsiin kohdistuneiden väkivaltaepäilyjen käsittely vaatii moniammatillista yhteistyötä, jotta riittävä tiedonvaihto toteutuu ja lapsen tilanne tulee kokonaisvaltaisesti huomioituksi. Suomessa on kehitetty ja tutkimuksessa tunnistettu hyviä käytäntöjä sujuvan viranomaisyhteistyön varmistamiseksi. Nykyinen lainsäädäntö ei kuitenkaan tue riittävästi näiden parhaaksi arvioitujen moniammatillisten toimintatapojen käyttöönottoa vaan kaipaa tältä osin päivitystä.

Lapsiin kohdistuvat rikosepäilyt ja niiden esikäsittely

Pahoinpitely- tai seksuaalirikosepäilyn uhriksi joutuminen koskettaa Suomessa vuosittain yli 10 000 lasta. Lapseen kohdistuva väkivaltaepäily edellyttää viranomaisten toimivaa yhteistyötä, sillä tilanteissa on aina huomioitava paitsi esitutinnan, myös lapsen suojelun, tuen ja hoidon näkökulmat.

Poliisin rooli lapsiin kohdistuneiden väkivaltaepäilyjen käsittelyssä on vahvistunut entisestään vuonna 2015 voimaan tulleen ilmoitusvelvollisuuden madaltumisen myötä. Ilmoitusvelvollisuuden madaltuminen on lisännyt poliisille tulevien ilmoitusten määrää ja kohdistanut painetta sekä poliisin esikäsittelytoiminnan että viranomaiskoordinaation kehittämiseksi. Poliisin esikäsittelyssä kartoitetaan tapauksen taustatietoja ja tehdään päätös siitä, miten poliisi etenee asiassa ja aloitetaanko tapauksessa esitutkintaa. Varsinaiseen esitutkintaan rikosepäilyistä päätyy vain osa, sillä aina esitutkinnalle ei ole edellytyksiä tai se ei ole tarkoituksenmukaista. Usein asiaan voi olla järkevämpi puuttua esimerkiksi pelkästään lastensuojelun keinoin. Päätöstensä tueksi poliisi tarvitsee tietoa muilta viranomaisilta ja toisaalta muut viranomaiset tarvitsevat työskenteilyään varten tiedon poliisin suunnitelmista.

Riittävän viranomaisyhteistyön varmistamiseksi Suomessa on kehitetty niin sanottua Lasta-seula-mallia. Lasta-seula-mallin ajatuksena on poliisin, sosiaalihuollon ja terveydenhuollon taustatietojen kattava kartoittaminen Lasta-lomakkeen avulla sekä säännölliset moniviranomaispalaverit uusien tapausten käsittelyssä. Lasta-seula-mallin kansallista laajentamista ovat tukeneet sekä THL että Poliisihallitus. Lasta-seula-tutkimushankkeessa olemme selvittäneet tämän yhteistyömallin toimivuutta ja tunnustaneet yhteistyön ja lapsen edun kannalta olennaisia käytäntöjä. Tässä esitellyt suositukset perustuvat kyseisen tutkimushankkeen tuloksiin.

Moniammatillisuus lapsen etuna

Lasta-seula-mallin lähtökohtana on ollut se, että lapsen edun ja oikeuksien kunnioittaminen tarkoittaa jokaisen tapauksen yksilöllistä ja moniammatillista käsittelyä riittävien taustatietojen avulla. Lisäksi Lasta-seula-mallin tavoitteena on ollut moniammatillisuuden kautta tehostaa esitutkintaa, mikä sai tutkimuksessamme vahvistusta: Lasta-seula-malliin yhdistetyt moniammatilliset toimintatavat olivat yhteydessä nopeampaan esitutkintaan. Samalla tutkimus kuitenkin osoitti, että Lasta-seula-mallia sovelletaan eri alueilla hyvin erilaisin tavoin ja tavoittein. Alueelliset erot käytännöissä ovat paikoin

niin suuria, että yhden yhtäläisen Lasta-seula-mallin olemassaolo voidaan nykyisellään kyseenalaistaa.

Huolimatta toimintatapojen eroista tulokset kuitenkin korostavat moniammatillisen viranomaisyhteistyön tärkeyttä lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen esikäsittelyssä. Moniammatillisuus edistää taustatietojen huomioimista, tuo tukea esitutkintaan liittyvään päätöksentekoon ja laajentaa yksittäisen viranomaisen näkökulmaa lapsen edun mukaisista toimista.

Tutkimushankkeen tuloksena laaditut suositukset lapsiin kohdistuneiden rikosten esikäsittelyn järjestämisestä on esitetty alla. Tutkimuksen perusteella näiden periaatteiden mukainen esikäsittely edistää parhaiten laadukasta tiedonkeruuta ja päätöksentekoa sekä tukee lapsen edun kokonaisvaltaisempaa huomiointia.

Suosittelut toimintatavat lapsiin kohdistuneiden rikosten esikäsittelyn järjestämiseksi

1. Esikäsittelyn alueellinen keskittäminen

Esikäsittelyn keskittäminen tukee yhdenvertaista päätöksentekoa, edistää sujuvaa viranomaisyhteistyötä ja mahdollistaa tutkijoiden keskittymisen esitutkintaa vaativiin tapauksiin.

2. SOTE-koordinaattorien¹ hyödyntäminen poliisin apuna taustatietojen kartoittamisessa

Taustatietokartoituksen tekeminen moniammatillisesti parantaa sekä kerättyjen tietojen laatua että tehostaa toimintaa vähentämällä poliisin työkuormaa.

3. Koordinaattorien sijoittaminen fyysisesti poliisiasemille lapsirikostutkinnan yhteyteen

Koordinaattorien sijainti lapsirikostutkinnan yhteydessä tukee joustavaa ja matalan kynnyksen yhteistyötä ja edistää tiedonvaihtoa. Sijainti lapsirikostutkinnan yhteydessä mahdollistaa koordinaattorien hyödyntämisen taustatietokartoituksen lisäksi myös laajemmin mm. tiedonvälityksessä, tuen ja hoidon koordinoinnissa sekä lapsen ja perheen tukemisessa.

4. Säännöllisten moniammatillisten seulapalaverien hyödyntäminen lapsen edun mukaisimman etenemistavan arvioimisessa

Monialaiset seulapalaverit mahdollistavat moniammatillisen arvioinnin esitutkinnan tarkoituksenmukaisuudesta myös tilanteissa, joissa virka-apupyynnölle OiPsy-yksikköön ei ole välttämättä tarvetta. Arvioinnin moniammatillisuus turvaa käsittelyn yhdenmukaisuutta ja kokonaisvaltaisuutta ja tukee tiedonvälittämistä.

¹ **SOTE-koordinaattoreilla** tarkoitamme niitä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia, jotka toimivat tiedonkerääjinä ja välittäjinä sosiaali- ja terveydenhuollosta poliisille.

Tarvittavat lainsäädännölliset toimenpiteet

Yllä olevat suositukset on ensisijaisesti suunnattu poliisilaitoksille ja hyvinvointialueille, jotka vastaavat käytännön toiminnan toteuttamisesta. Suositustenmukaisten toimintatapojen käyttöönottoa on kuitenkin tärkeä tukea myös lainsäädäntötasolla, sillä nykyinen lainsäädäntö ei tue riittävästi parhaaksi arvioitujen moniammatillisten toimintatapojen käyttöönottoa. Alla esitämme politiikkasuositukset moniammatillisen esikäsitteilyn edistämiseksi.

1. SOTE-koordinaattorien asema ja oikeudet

SOTE-koordinaattoreita hyödynnetään lapsirikostutkinnan tukena jo usealla poliisilaitoksella ympäri Suomen. Nykyinen lainsäädäntö ei kuitenkaan anna koordinaattoreille erityisoikeutta tietojen käsittelyyn. Käytännössä etenkin terveydenhuollon tietojen osalta koordinaattorimallit onkin pääosin jouduttu kytkemään OiPsy-yksiköiden ja niitä koskevan järjestämislain alle. Myös sosiaalihuollon osalta koordinaattorin oikeus tietojen luovuttamiseen ja asiakastietojärjestelmien käyttöön jää nykyisellään epäselväksi asiakaslain² ja käyttöoikeusasetuksen³ pe-

² Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)

³ Sosiaali- ja terveysministeriön asetus käyttöoikeudesta asiakastietoon (825/2022)

rusteella. Se, että lainsäädännössä ei erikseen säädetä moniammatillisesta esikäsittelystä ja koordinaattoreista, on aiheuttanut alueellisia tulkintaeroja sekä osalla alueista estänyt koordinaattorimallien rakentamista.

Moniammatillisen esikäsittelyn toimivuuden kannalta SOTE-koordinaattoreiden asemaa tulisi selkeyttää. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntemuksen hyödyntämisen takaamiseksi poliiseilla tulisi olla oikeus luovuttaa rikosepäilyä koskevat tiedot koordinaattoreille. Vastaavasti koordinaattoreilla tulisi olla oikeus välittää rikosepäilyn kannalta olennaiset sosiaali- ja terveydenhuollon tiedot poliisille. Esikäsittelyn sujuvuuden ja lasten kokonaisvaltaisen huomioon otamisen kannalta tarkoituksenmukaisinta olisi, että koordinaattorit toimisivat moniammatillisena tiiminä poliisin kanssa osallistuen kattavasti tapausten esikäsittelyyn, minkä takia tiedonvaihdon tulisi olla mahdollista ilman erillisiä virka-apupyyntöjä. Tehokkaan ja joustavan koordinaattoritoiminnan varmistamiseksi koordinaattoreille tulisi myös taata pääsy tiedonsaantioikeutensa mukaisiin asiakas- / potilastietojärjestelmiin.

2. OiPsy-yksiköiden rooli ja joustava hyödyntäminen

OiPsy-yksiköt eli lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja psykiatrian yksiköt ovat yliopistosairaaloitten alaisuudessa toimivia asiantuntijayksiköitä, joiden toiminnasta säädetään ns. järjestämislaissa⁴ (1009/2008). OiPsy-yksiköiden roolin selkeyttämiseksi lainsäädännössä tulisi määritellä OiPsy-yksiköille rooli asiantuntijaavun antamisessa myös niissä rikosepäilyissä, joita ei ohjata tutkittaviksi yksiköön. Koska lainsäädännössä yksiköille säädetty tiedonsaanti- ja käsittelyoikeudet on laadittu oikeuspsykologisia / somaattisia tutkimuksia ajatellen, on lainsäädännössä selkeytettävä sitä, koskevatko samat tiedonsaantioikeudet OiPsy-yksikön toimintaa myös esikäsittelyssä. Lisäksi jos tavoitteena on kattavampi seulatyöskentely ja OiPsy-osaamisen hyödyntäminen mahdollisimman monessa tapauksessa, tulisi lailla varmistaa joustava ja kynnyksetön tiedonsaantioikeus asiantuntijaavun antamista varten myös niissä tapauksissa, joita ei ohjata yksiköön tutkimuksiin.

3. Terveystietojen hyödyntäminen osana esikäsittelyä

Lasta-seula-mallin keskeisenä ajatuksena on ollut sosiaali- ja terveydenhuollon ja poliisin tietojen yhdistäminen. Nykyisessä lainsäädännössä oikeus terveystietojen rutiinomaiseen seulontaan osana esikäsittelyä jää kuitenkin tulkin-

⁴ Laki lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (1009/2008)

nanvaraiseksi, sillä poliisin oikeudesta terveystietojen saamiseen on säädetty ai-noastaan OiPsy-yksiköiden tutkimusten osalta. Lainsäädännön heikko ohjaavuus on jättänyt terveydenhuollon tietojen välttämättömyyden ja oikeutuksen harkin-nan yksittäisten organisaatioiden vastuulle ja aiheuttanut isoja alueellisia eroja käytännöissä.

Terveystietojen seulonnan tarpeellisuus ja tarkoituksenmukaisuus on monisyinen kysymys. Terveystietojen kattava seulonta takaa mahdollisten kaltoinkohteluun viittaavien hälytysmerkkien huomaamisen. Toisaalta pohdittavaksi tulevat myös yksityisyydensuojan ja resurssien kysymykset, sillä suurimmassa osassa tapauk-sia terveystiedot eivät tällaisia hälytysmerkkejä sisällä ja esikäsittelyn kannalta riittävät tiedot sisältyvät sosiaalihuollon tietoihin. Riippumatta siitä, nähdäänkö terveystietojen seulonta tarpeelliseksi kaikissa tapauksissa vai tarveharkinnalla, tarvittaisiin terveystietojen sujuvan tiedonvälityksen parantamiseksi lainsäädän-nön selkeyttämistä terveystietojen kartoittamisen ja poliisille välittämisen suh-teen. Lainsäädännössä tulisi määritellä selkeämmin koordinaattorin oikeudesta terveystietojen seulontaan myös niissä tapauksissa, joita ei ohjata OiPsy-yksikön tutkimuksiin.

4. Ohjausrakenne yhdenvertaisuuden lisäämiseksi

Tutkimuksen perusteella Lasta-seula-mallin elementtejä hyödyntävä moniamma-tillinen tiedonkeruu ja yhteistyö on mahdollista rakentaa monella eri tavalla. Alu-eelliset sovellustavat ovat monessa mielessä toimivia, mutta eivät takaa kansal-lista yhdenvertaisuutta rikosepäilyjen käsittelyssä. Nykyisellään moniammatillis-ten toimintatapojen käyttöönotto ja kehittäminen on pitkälti riippuvaista alueelli-sista toimijoista ja jopa yksittäisistä viranhaltijoista. Myös aluehallintovirastoilla ja hyvinvointialueilla on erilaisia lainsäädäntötulkintoja tai toimintatapalinjauksia. Mi-käli moniammatillista esikäsittelyä tahdotaan toteutettavan alueilla yhtenäisin pe-riaattein ja kansallista yhdenvertaisuutta lisäävästi, tarvitaan sen tueksi nykyistä vahvempaa, jo lainsäädäntötasolta lähtevää ohjausrakennetta.

Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

Lasta-seula-malli-tutkimushankkeen tulokset perustuvat hankkeen neljään aineistoon: Alueellisia toimintatapoja kartoittavaan selvityskyselyyn, moniammatillisista esikäsitte-lypalavereista raportoituun lomakeaineistoon, esitutinnan kestoja tarkastelevaan re-kisteriaineistoon sekä ammattilaisten haastatteluihin. Tutkimushaastatteluihin osallis-tui 26 eri rooleissa lapsiin kohdistuneiden rikosepäilyjen parissa työskentelevää am-mattilaista kolmelta eri alueelta.

Lisälukemista

Fadjukoff, M., Hautamäki, S., Hakala, V. & Ellonen, N. (2023). Lasta-seula-malli lapsiin kohdistuvan väkivallan rikosepäilyjen selvittämisen välineenä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:61. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-087-5>

Lilja, I. & Hiilloskivi, M. (2022). Lapsiin kohdistuviin hyväksikäyttöepäilyihin puuttuminen - Selvitys Suomen lainsäädännöstä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla: <https://rm.coe.int/barnahus-finland-legal-analysis-report-fin/1680a8b5c9>

Lisätietoja:

Mari Fadjukoff (PsM, YTM) väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto, Tampereen yliopistollinen sairaala. mari.fadjukoff@tuni.fi

Noora Ellonen, dosentti, YTT, tutkimusjohtaja, Tampereen yliopisto. noora.ellonen@tuni.fi

Lasta-seula-malli lapsiin kohdistuvan väkivallan rikosepäilyjen selvittämisen välineenä -hanke on toteutettu osana valtioneuvoston vuoden 2022 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa.

Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtaja:

Sosiaalineuvos Marjo Malja, sosiaali- ja terveysministeriö, marjo.malja@gov.fi

